

др Жика БУЈУКЛИЋ
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду

ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ СРБИЈЕ И АЛТЕРНАТИВНО РЕШАВАЊЕ СПОРОВА („ADR“): ИНОВАЦИЈА И (ИЛИ) ДРЕВНА ПРАВНА ТРАДИЦИЈА*

Резиме

У раду се разматра законодавна регулатива у области српског правосуђа у светлу његовог усклађивања са правом Европске уније. Аутор констатује да предстојеће реформе морају обезбедити савременији систем судства, далеко ефикаснији од постојећег, како би грађани брже, једноставније и уз мање трошкова заштитили своје правне интересе. У остварењу овог задатка многе државе су излаз илустрирале у изв. алтернативном начину решавања спорова (ADR), па се и код нас полази од тих искустава. Разни његови видови су већ део позитивне законодавства у Србији (арбитража, медијација и сл.), али се и у овој области указала потреба за унапређењем постојећих решења. Други део рада аутор посвећује дилеми да ли је доктрина алтернативних решавања спорова иновација модерног доба или се она ослања и на правну традицију из прошлости. Са аспекта правног историчара, аутор констатује да су разноврсни видови поравнања странака, међусобних наодби и арбитража, древни колико и најстарији облици организованих људских заједница. У раду се највећа пажња посвећује искуствима која нам је оставила римска правна традиција и указује се на паралелу између савремених законских решења у области правосуђа и оних из антике. Аутор их види

* Рад је настао у оквиру реализације пројекта „Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ“ Правног факултета Универзитета у Београду.

у уставиановама *compromissum, receptum arbitrii, pactum de iure iurando, clausula arbitraria, transactio*, итд. На крају закључује да „иновација“ и „традиција“ нису увек иротивречне категорије, већ да могу бити комплементарне када треба изнаћи реулаииву за вечни проблем решавања међуљудских конфликтаа.

Кључне речи: ЕУ иницијације, АDR, иоравнање, медијација, арбијиража, Римска иравна итрадиција, *compromissum, receptum arbitrii, pactum de iure iurando, clausula arbitraria, transactio*.

*Iustitia est constans et perpetua voluntas
ius suum cuique tribuendi (Ulpianus).*

1. После политичких промена у Србији октобра 2000. године, било је логично очекивати да ће друштвена, економска и правна транзиција у овој средини проћи без већих отпора, јер је раније достигнути степен демократије ипак био далеко виши него у околним земљама бившег „комунистичког лагера“. Док је тамо деценијама господарила државна својина, код нас је приватно власништво, мада идеолошки стално потишквана категорија, официјелно била легализована, јер је у Уставу имала равноправни третман са тзв. друштвеном својином. Осим тога, категорије *иравна држава, цивилно друштво, ириваиизација, денационализација, евројски иравни сииандарди* и сл., већ су увелико постале неизоставни део свакодневног политичког вокабулара. Међутим, нова „демократска“ власт, уместо да доноси системске законе, засноване на јасној визији онога шта жели да постигне, бројне проблеме почела је да решава *ad hoc*, доносећи на стотине уредби којима се нуде парцијална решења.¹ У тој нестабилној коалицији од двадесетак партија, потпуно различитих политичких опредељења, доминантни циљ је био обарање ранијег режима, а тек у другом плану је било започињање демократских реформи. После трагичног убиства председника владе, под фасадом демократске и прозападно оријентисане власти, опет се успоставља централизована фигура свеприсутног председника државе, који преузима прерогативе извршне власти, остављајући у сенци и многе друге институције политичког система. Као да су петооктобарски реформатори брзо заборавили да су се овенчали славом управо због збацивања с власти једног „диктатора“. Многи реформски захвати, попут приватизације јавних предузећа, доживели су дебакл, а погубне последице осећају се

1 Током 2001. и 2002. године влада Зорана Ђинђића је донела више уредби него што их је издато за десет година власти Слободана Милошевића. Доступно на адреси: http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/za-sedam-meseci-vlada-donela-skoro-200-uredbi_208942.html.

још и данас. Дошли смо тако у парадоксалну ситуацију да источноевропске земље, које су раније биле на далеко нижем степену демократских слобода и економског развоја, постају у стручној јавности Србије пример за узор (нпр. Мађарска, Чешка, Словачка и др.). Проблеми које су оне већ решавале, у Србији се тек отварају: доступност полицијских досијеа, закони о лустрацији, аутономија универзитета, слобода медија, деполитизација војске, успостављање независних синдиката итд.²

У највеће заслуге петооктобарске „плишане“ револуције убраја се промена курса Србије ка европским интеграцијама. Када су, као победници на последњим изборима, тај курс прихватили и реформисани националисти из деведесетих година, овај идеолошки пут је додатно трасиран додељивањем Србији статуса кандидата. Тако је у јавном мњењу пут ка Бриселу постао нова химера о друштву обећаног обиља, која је идеолошким обртом само заменила ону о комунистичком рају.

Међутим, суочавање са реалношћу отпочело је већ са отварањем „поглавља“ која ЕУ тражи да се испуне пре него што се постане члан те европске заједнице народа. Међу њима је једна од најважнијих – реформа правосуђа. Њу су започеле и претходне владе, под покровитељством Брисела и надзором Венецијанске комисије. Међутим, она се углавном свела на „чистку“ неподобних судија и тужилаца, чије се удаљавање с посла убрзо показало правно неодрживим. Када се у Бриселу схватило шта је учињено, наложено је новоизабраној власти да, кроз легалну процедуру, врати на посао на стотине људи из правосуђа. Поред несамерљиве моралне штете која је нанета запосленима у тим институцијама, као и угледу те области државне власти, ни економска штета није била ништа мања. Кроз сагледавање ових турбулентних политичких збивања у Србији, лакше је схватити зашто се реформа правосуђа опет нашла на свом почетку.

Правни експерти, склони литерарнијим исказима, наше правосуђе пореде са „успаваном лепотицом“ која чека да је неко пробуди, а све ове године тапкања у месту личе им на бесконачно чекање Годоа.³ Материјалистички оријентисани теоретичари ће се, пак, позвати на Маркса и установити да правна надградња код нас мора одговарати постигнутом, али и жељеном степену друштвено-економског развоја. Међутим, и једни и други ће се сложити да реформа правосуђа у Србији захтева дубоке промене, које ће захватити област материјалног и процесног права, и тиме обезбедити његово усклађивање са правом Европске уније.

2 Уп. С. Табороши, М. Ханцовска (ур.), *Право у транзицији: Србија-Словачка*, Правни факултет у Београду, Београд, 1999, *passim*.

3 Г. Кнежевић, „Право и промене: ADR – промена у праву“, *Анали ПФ у Београду*, бр. 2/2006, стр. 123 и даље.

У Народној скупштини је средином 2013. године усвојена *Национална стратегија реформе правосуђа*, која се надовезује на истоветни документ из претходног петогодишњег периода (2006–2011). Сагледавањем докле се стигло у остварењу раније Стратегије, као приоритетни циљ је постављено побољшање квалитета и ефикасности правосуђа, кроз независно и одговорно судство, како би се обезбедило „јачања владавине права, демократије, правне сигурности, приближавања правде грађанима и враћања поверења у правосудни систем“.⁴ У новој Стратегији се посебно наглашава да правосудни систем мора бити усклађен са европским стандардима и вредностима. Стога у процесу интеграција треба водити рачуна о правним тековинама Европске уније (*acquis communautaire*), о препорукама и стандардима Савета Европе, укључујући *Национални план за усвајање шевенинских Европских уније* (НПАА). Као *кључних начела* реформе правосудног система истакнути су: независност, непристрасност и квалитет правде, стручност, одговорност и ефикасност. Полазећи од критичке анализе бројних пропуста који су учињени у претходном периоду и на основу *Извештаја Европске комисије о најрепубличкој Републике Србије у процесу европских интеграција*, међу најважнијим *приоритетима* су наведени: решавање заосталих предмета, окончавање спорова у разумним роковима, уједначавање судске праксе, постизање транспарентности кроз јединствени систем е-правосуђа, као и унапређење статуса Високог савета судства и Државног већа тужилаца кроз нормативно регулисање њихове одговорности.⁵

Очигледно да се овим документима желео обезбедити савременији систем судства, далеко ефикаснији од постојећег, како би грађани брже, једноставније и уз мање трошкова заштитили своје правне интересе. У остварењу тог задатка многе државе су излаз потражиле у тзв. алтернативном начину решавања спорова (*Alternative Dispute Resolution – ADR*), па се и код нас полази од тих искустава.⁶ Разни његови видови су већ део позитивног законодавства у Србији (арбитража, медијација и сл.), али се и у овој области указала потреба за унапређењем постојећих решења.

2. У Стратегији се, у оквиру поглавља посвећеног побољшању ефикасности правосуђа, изричито говори о *медијацији* (посредовању),

4 Стратегија за реформу правосуђа за период 2013–2018. год., *Сл. гласник РС*, бр. 9/10.

5 *Ibid.*

6 Пошто се ова енглеска скраћеница већ усталила у нашој правној литератури, коришћена је и у овом раду. Г. Кнежевић, В. Павић, *Арбитража и ADR*, Београд, 2010, стр. 188.

као једном од начина алтернативног решавања спорова, којим правда треба буде што доступнија сваком грађанину.⁷ У правни поредак Републике Србије медијација је уведена 2004. године доношењем *Закона о њарничном њоспуйку* и *Закона о мирном решавању радних спорова*, а нормативно је разрађена *Законом о њосредовању – медијацији* из 2005. године и *Законом о њородичним односима* из исте године.⁸ Иако и у претходном периоду нису постојале препреке да се спор реши мирним путем постизањем поравнања између супротстављених страна, изградњом потпунијег правног оквира за медијацију тежило се њеној већој примени у пракси. У правни систем Србије медијација је уведена на иницијативу релевантних међународних институција, како би се наше правосуђе што више приближило ЕУ стандардима,⁹ али је убрзо констатовано да тај концепт није заживео у пракси. Зато се приступило писању новог закона, који би боље регулисао ту област, а његов нацрт сада чека усвајање у скупштини.¹⁰

Медијација треба да омогући супротстављеним странама решавање спора мирним путем, ван судске процедуре, и то преговорима уз помоћ неутралне особе, по њиховом избору. Пошто нема обавезујући карактер, странке могу од овог поступка одустати када год пожелe, а медијатор им не може наметнути решење спора. Успешно окончан поступак медијације као резултат нема судску пресуду, већ, по правилу

7 Термин „медијација“ потиче од лат. *mediare* („наћи се на средини“) у смислу *њосредовања* ради изналажења компромисног решења. У образложењу најновијег *Нацрта Закона о њосредовању у решавању спорова* (из 2014. године) инсистира се на изразу „који је ближи духу српског језика“. Доступно на адреси: <http://www.mpravde.gov.rs/>.

8 Закон о посредовању – медијацији, *Сл. њласник РС*, бр. бр. 18/2005; Закон о парничном поступку, *Сл. њласник РС*, бр. 72/2012, 49/2013, 74/2013; Закон о породичним односима, *Сл. њласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011; Закон о мирном решавању радних спорова, *Сл. њласник РС*, бр. 125/2004, 104/2009.

9 Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. Доступно на адреси: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:136:0003:0008>. Ступањем на снагу Директиве, државе чланице ЕУ обавезане су да предвиде механизме за контролу квалитета рада медијатора, да регулишу начин упућивања на медијацију и испуњавање обавеза које проистичу из споразума склопљеног током медијације. Имплементација Директиве подразумева обавезу држава чланица да ускладе своја законодавства и предузму мере у циљу промовисање медијације и њене што шире примене у решавању спорова. Н. Петрушић, *Европски сѡндарди и ѡринципи у решавању спорова ѡујем медијације*. Доступно на: http://natef.net/downloads/Nevena_Petrusic.pdf; Иста, „Медијација као метод решавања правних спорова“, *Темидга*, бр. 2/2004, стр. 33–43.

10 Исцрпна анализа *Нацрта*, уз предлоге за његово побољшање (још у фази израде), изложени су у мастер раду Ј. Бујуклић, *Медијација као услов за ефикасно ѡравосуђе у Републици Србији*, Београд, 2013, стр. 39–45.

вансудско поравнање.¹¹ Тиме је омогућено да се противници „нађу на средини“ и да заправо нема победника и поражених. Кроз учешће неутралног посредника, уместо сукобљавања и надметања, подстиче се атмосфера поверења и разумевања, чији је крајњи циљ помирење странака. Медијација пружа далеко већу шансу за то, поготово у односу на класични судски поступак. Посредовање је процес где се сукоби решавају на хуманији начин и у коме важи правило да „свако добија“.¹²

У литератури се почетак модерне медијације види у америчком правосудном систему, у коме је овај вид решавања спорова законодавно уобличен крајем 20. века.¹³ Међутим, с правом се примећује да је у тој мултиетничкој средини, током ране историје настанка ове државе, вансудско посредовање афирмисано кроз богату обичајноправну традицију досељених имиграната (Кинеза, Јевреја и др.).¹⁴ Та чињеница управо указује на суштинско обележје идеје мирног решавања спорова, које се, као ваниституционална појава, не везује само за нешто „ново“ и „модерно“, већ је та идеја стара колико и људска цивилизација.

Прапочетке „медијације“ неки препознају већ у библијском начелу које налаже хришћанским верницима да спорове решавају кроз пријатељски разговор или уз нечије посредовање, а тек ако се у томе не успе, спор се износи пред овлашћене представнике заједнице (Јеванђеље по Матеји).¹⁵ У разним културама се од давнина могу запазити покушаји изналагања споразумног решења за сучељене стране (путем сеоских

11 Л. Карамарковић, *Поравнање и медијација*, Београд, 2004, стр. 317 и даље; Г. Кнежевић, В. Павић, *нав. дело*, стр. 226 и даље; Љ. Милутиновић, *Медијација у Србији*, Београд, 2006, стр. 8–9; Т. Е. Carbonneau (ур.), *Handook on Mediation*, American Arbitration Association, 2006, *passim*.

12 Према постојећој регулативи, медијацију карактерише принцип диспозиције, добровољности, неутралности медијатора, дискреције (поверљивости) и хитности поступка. О томе: Г. Кнежевић, *нав. чланак*, стр. 122–150.

13 Додуше, већ средином XIX века се оснивају *центри за медијацију* на нивоу локалних заједница, који су без учешћа адвоката и без мешања правосуђа, изналазили решења за спорове мање вредност. Када је 1976. године одржана *Национална конференција о узроцима народној незадовљсџва администрацијом љравде*, покренута је иницијатива да сами судови формирају пилот центре за медијацију у које су укључене компаније професионалних медијатора, пензионисаних судија, као и различите непрофитне организације. Временом је ова пракса добила и законодавну подлогу, тако да је медијација официјелно прихваћена, прво у већини америчких држава, а потом и на савезном нивоу 1990. године. Л. Карамарковић, *нав. дело*, стр. 319–320. О медијацији у Америци и Енглеској вид. Љ. Милутиновић, *нав. дело*, стр. 10–13.

14 Медијација је још од давнина била дубоко укорееена у обичајима народа Азије, а у Кини и Јапану се чак и данас мирно поравнање сматра пожељнијим и далеко часнијим начином решавања спорова од судске процедуре. Л. Карамарковић, *нав. дело*, стр. 318, 380 и даље.

15 Л. Карамарковић, *нав. дело*, стр. 324–325.

савета, мировних већа и сл.). Како медијација не подразумева учешће државне организације, она се отуда појављује већ код народа који нису изградили организован апарат јавне власти, али ће опстати и у многим развијеним државама античког света. У античкој Грчкој се помињу хибридне установе древног судовања, у којима теоретичари препознају елементе арбитраже или неке врсте поравнања већ у Хомеровим списима.¹⁶ У Атини су се поступци мирења обављали кроз јавну или приватну арбитражу.¹⁷ Прва је била обавезна и прописана законом у појединим случајевима, док су другу предлагале саме странке, у жељи да спор реше мимо суда посредством трећег учесника – *диейџиџа*. Правни историчари у њему виде углавном арбитра, мада се анализом судског поступка у Атини *диейџиџи* може окарактерисати и као „медијатор“. Дакле, као треће лице од поверења странака, које су га изабрале да заједно са њима изналази компромисно решење. Таква одлука је потом била обавезујућа за судове.¹⁸

Ови бројни историјски примери показују да у почетку то нису били „алтернативни“ начини решавања спорова, него устаљено поступање сукобљених страна, у складу са обичајним регулама заједнице којој припадају. Архаична друштва су успевала да кроз дуготрајно искуство изградје одрживи систем регулисања међусобних односа, како се не би угрозила кохезија тих заједница. Уколико се конфликтно сучељавање интереса не би каналисало обичајним, религијским или писаним нормама, то би довело до још тежих сукоба и потреса. Тада би „алтернативни“ начин решавања спорова био физички обрачун појединаца, или чак рат између група којима завађене стране припадају.¹⁹ Отуда су раз-

16 Л. Маргетић, „Покушај правне интерпретације судске сцене на Ахиловом штиту“, *Зборник радова њосвећен Албертију Вајсу*, Београд, 1966, стр. 51–57. У контроверзном Хомеровом опису сцене суђења, помиње се треће лице под називом *исџор*, али је спорно да ли је то судија, арбитар или сведок, мада се не одбацује ни могућност да ово лице помаже странкама око нагодбе поводом „крварине“ (*Vergeld*) због убиства. То би онда био случај нагодбе странака око износа накнаде. О томе Л. Карамарковић, *нав. дело*, стр. 20–23.

17 А. R. W. Harison, *The Law of Athens*, Oxford, 1971, стр. 64; S. Todd, *The Shape of Athenian Law*, Oxford, 1955, стр. 89 и даље.

18 P. Stein, *Legal Institutions: The Development of Dispute Settlement*, London, 1984, стр. 6 и даље.

19 О обичајноправним начинима мирног решавања спорова код балканских народа вид. В. Petranović, *О osveti, mirenju i vraždi po negdašnjem srbsko-hrvatskome običaju*, Rad JAZU, бр. 6, Zagreb, 1869; F. Kruszelnicki, *Postupak pred šerijatskim sudovima u Bosni i Hercegovini*, Zagreb, 1917; „Закон Леке Дукађина“, *Анали ПФ у Београду*, бр. 4/1956, стр. 463–474; Б. Недељковић, „Канун Леке Дукађина. Арбанашко обичајно право (Из рукописне заоставштине Валтазара Богишића)“, *Анали ПФ у Београду*, бр. 4/1956, стр. 429–462; М. Ђуричић, *Обичаји и веровања Албанаца*, Београд, 1994, спец. стр. 469–489 (о „мировним већима“).

новрсни видови поравнања странака, међусобних нагодби и арбитража, древни колико и најстарији облици организованих људских заједница. Судски поступци које прописују државе у настајању, нису ништа друго до кодификовано обичајно право, које ће убудуће *самойомоћ* из сфере *ius non scriptum* пребацити у писане и јавно обзнањене регуле.²⁰

3. Најбољи пример за то је древно римско право. Од вајкада су посредници, помиритељи или арбитри били комшије, пријатељи или „људи од поверења“. Када су децемвири ту праксу кодификовали у тексту XII таблица, и даље ће *iudex* бити само обични грађанин, кога су странке изабрале да им пресуди спор. Магистрат, као новоуспостављени орган јавне власти, није се уплитао у парницу, већ ју је званично одобравао и старао се да у фази *apud iudicem* она буде окончана пресудом. Њу, дакле, не доноси „државни“ орган, нити професионални судија, већ лаик изабран вољом сукобљених страна. Он пресуду доноси на основу „слободног судијског уверења“, па чак и када му славни учени правници (*iurisprudentes*) дају савет како да одлучи у спорном случају. Такви одговори (*responsa prudentium*) почеће да обавезују изабране арбитре („судије“) тек од времена Августа, али ће, с друге стране, тада углед класичних правника већ увелико зависити од царске воље да им подари *ius publice respondendi ex auctoritate principis* („право јавног давања мишљења на основу владаревог овлашћења...“). Увођењем професионалних судија у екстраординарном поступку, током периода домината, они губе обележје „арбитра“ у изворном значењу те речи, али је парадоксално да назив *iudex* (који сада формално добија пуно оправдање), у стварности означава јавну функцију која се претвара у део централизованог, бирократски организованог апарата власти. Судија постаје царски службеник који ће тзв. теоријом формалних доказа бити спутан у доношењу својих одлука. Његова креативност и слобода одлучивања су били ограничени системом законског вредновања одређене врсте доказа, на основу рангирања које је извршио сам император. Судија је био дужан да прати да ли су странке поднеле одговарајуће доказе, чија се веродостојност утврђује по унапред датим правилима, с обзиром на форму или начина извођења, а не и зато што је судија поверовао у њихову истинитост. Свакако да је по својим општим обележјима екстраординарни поступак најближи савременом правосуђу, али он у себи, нажалост, носи и оне противречности и негативна обележја, која оштећену странку удаљавају од остварења правде. То су претерани формализам, нефлексибилност,

20 Теорију о самопомоћи као првобитном облику правне заштите (*Selbsthilfetheorie*) први износи R. Ihering, *Geist des römischen Rechts*, vol. I, Leipzig, 1878, стр. 108, 167, а потом Wlassak, Betti, Kaser, Luzzatto, Wieacker и многи други романисти. Вид. М. Kaser, K. Hackl, *Das römische Zivilprozessrecht*, München, 1996, стр. 28, нап. 21 и тамо нав. лит.

спорост, високи парнични трошкови, који ће – како у прошлости тако и данас – бити разлог за изналажење алтернативних решења.²¹

Мада су Римљани дуго робовали строгом формализму приликом покретања и вођења судског поступка, они су већ у најстарије време покушавали да ублаже његове негативне стране вештим, прагматичним решењима. Кроз то сучељавање крутог конзервативизма и практичног духа, изродиле су се установе које су потом преживеле векове.

Више од осам столећа су легисакциони, а потом формуларни поступак, представљали редован начин суђења (*cognitio ordinaria*). Током тог дугог времена, правила судске процедуре се нису битније мењала, али су Римљани заобилазним путевима тражили како да их прилагоде потребама новог времена. Излаз су нашли у санкционисању неформалних споразума странака, који у принципу нису рађали никакве обавезе (*nudum pactum non parit obligationem*).

Тако су странке могле склопити *compromissum*,²² неформални споразум којим се обавезују да ће свој спор решити не у редовном судском поступку, пред претором на Форуму, већ ће доношење коначне одлуке препустити грађанину кога су саме одабрале (*arbiter ex compromisso*). Да су ишле пред претора, морале би одредити „судију“ са званичног списка (*album iudicum*), а сада је то могао бити било који грађанин у кога имају поверење. Странке би потом одлазиле код њега и неформално закључивале *receptum arbitrii*, споразум којим се грађанин обавезивао, сада у својству арбитра, да ће им решити спор.²³ Међутим, пошто је тај договор представљао само обични *pactum* (незаштићени, „голи“ споразум), странке нису имале одговарајућу тужбу којом би га присиле да испуни обећано. Зато им је претор, на основу свог империјума, обезбеђивао заштиту тако што је несавесном арбитра изрицао новчану казну (*multae dictio*) или му одузимао неку ствар као залог (*pignoris capio*). Претор је пружао заштиту само уколико су тужилац и тужени претходно обезбедили извршење арбитражне пресуде путем две узајамне стипулације (*stipulatio*), обећавши међусобно да ће она страна која одбије да прихвати одлуку изабраног арбитра исплатити одговарајући новчани износ

21 E. Costa, *Profilo storico del processo civile romano*, Roma, 1918, стр. 139–215; G. Pugliese, *Il processo civile romano*, Milano 1963, стр. 366 и даље; W. Turpin, „Formula, cognitio, and proceedings extra ordinem“, *Revue internationale des droits de l'antiquité*, бр. 46/1999, стр. 499–574.

22 Назив је настао од *compromittere*: *com* (узајамно) + *promittere* (обећати), дакле, „међусобно обећати“, „договорити се“ – јер су странке узајамно споразумеле да ће се покорити одлуци изабраног грађанина. А. Ромас, *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, 1989, стр. 72 (в. *compromissum*). Етимологија латинских назива у овом раду наведена је према овом речнику.

23 R. Zimmermann, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996, стр. 513–514.

другој страни (*stipulatio poena*). Тако ће се овај неформални споразум (*receptum arbitrii*) сврстати у тзв. „преторска пакта“ (*pacta praetoria*), док је *compromissum*, који су закључиле саме странке, добио заштиту много касније, онда када им је император својим конституцијама обезбедио посебну тужбу (*actio ex lege*). Отуда се они сврставају у тзв. „законска пакта“ (*pacta legitima*). Ипак, *compromissum* је био утужив само уколико је споразум био потврђен заклетвом обеју странака и арбитра, или када је закључен у писменој форми.²⁴

Ово је, дакле, била нека врста „скраћеног поступка“, који је имао знатне предности у односу на постојећи *cognitio ordinem*. Погодности овакве арбитраже су у избегавању слабости редовног судског поступка: присуство јавности, строги формализам, сужене могућности избора арбитра, дуготрајно утврђивање чињеница, судски трошкови, рокови и сл. Овде се првенствено водило рачуна о сврсисходности и правичности одлуке, јер је идеја оваквог споразумевања почивала на поверењу и доброј вери (*bona fides*).

Римско право је познавало још један облик решавања спора мимо суда. То је *pactum de iureiurando* (споразум о заклетви) којим су се странке неформално уговориле да ће спор добити онај ко положи заклетву (*iuramentum*) да је власник спорне ствари, да дуг заиста постоји и сл. Споразум се могао склопити пре покретања поступака, али и када је он већ у току, а по давању заклетве спор се сматрао окончаним. Овај *pactum* приватног карактера сам по себи није имао обавезујућу снагу, већ се заснивао на међусобном поверењу и доброј вери. Отуда, уколико се тужени претходно заклео да је власник или да није дужан, а друга страна ипак подигне тужбу, или настави већ започет спор, претор је у првом случају одбијао право на вођење спора (*denegatio actionis*), а у другом је туженоме давао одговарајући приговор (*exceptio iurisiurandi*). Заклетву је могао положити и тужилац, па би тада тужени био обавезан да врати дуг или спорну ствар. Уколико то не учини, претор је тужиоцу давао *actio (in factum) de iureiurando*. Чињеница на коју се том приликом позивао је његов *iuramentum*, дакле, сама заклетва. Спор је добијао и без доказивања правног основа, јер ова тужба није била занована на цивилном праву (*in ius concepta*), већ на чињеници коју претор признаје својим едиктом (*in factum concepta*). Пошто је овој врсти неформалних споразума претор обезбедио утуживост, они улазе у круг *pacta praetoria*, дакле, у групу „обучених“, заштићених паката (*pacta vestita*).²⁵

24 *Ibid.*, стр. 526–527.

25 D. 12,2; CJ. 4,1. C. Fadda, *Sul cosi detto pactum de iureiurando e sopra una recente opinione in proposito*, Roma, 1888, стр. 1–12 и тамо нав. лит.; E. Voltera, *Istitutioni di diritto privato romano*, Roma, 1987, стр. 579.

Увођењем формуларног поступка, средином II века п.н.е., постепено се потискује ригидни легисакциони поступак, а строга вербална процедура се замењује писменим формулама. У њу се уноси стандардни, битни делови (*iudicis nominatio, intentio, demonstratio, condemnatio*), али се омогућавало увођење и неких новина. То су формуле са арбитражном клаузулом (*clausula arbitraria*) којом претор овлашћује судију да после спровођења доказног поступка наложи туженоме да добровољно преда спорни предмет тужиоцу. Назив клаузуле долази од речи *arbitrari* („слободно изабрати“), јер тужени има право да бира између исплате суме новца и повраћаја ствари.²⁶ Дакле, иако је у формуларном поступку пресуда увек гласила на одређену суму новца (па и онда када је предмет спора била ствар), тужени се могао ослободити плаћања тог износа благовременом предајом спорне ствари, непосредно пре изрицања пресуде. То значи да је ова клаузула давала судији лаику додатну опцију, осим оне две које му је претор остављао: да осуди или ослободи туженог, у зависности од његовог уверења стеченог током извођења доказног поступка. Ако би тужени пристао да изврши реституцију, пресуда је била ослобађајућа, а предмет спора би на основу посебне судске наредбе (*pronuntiatio*) припадао тужиоцу. На тај начин су се могли ускладити интереси обе стране, тако да се овим путем остварује нека врста *йоравнања сѣранака* у оквиру већ започетог судског поступка. Свакако да је тужилац заинтересован да добије управо ону ствар чију је реституцију захтевао, поготово код реивиндикационе тужбе, код које се једино побе захтевати индивидуално одређена ствар (*species*). Предност овог „поравнања“ је у томе што, уместо да му се досуди одговарајућа новчана сума, тужилац може повратити конкретну ствар, која за њега можда има посебну афекциону вредност (венчани прстен, одани роб и сл.). С друге стране, уколико тужени одбије понуду судије, ризиковао је да вредност досуђеног износа буде вишеструко већа од реалне вредности ствари, јер је тужилац могао под заклетвом (*iusiurandum in litem*) изјавити колика је вредност спорне ствари или је дефинитивни износ одређивао судија на основу своје слободне процене (*litis aestimatio*). Осим тога, у неким случајевима могла је да се досуди и *infamia*, губитак грађанске части.²⁷

Арбитражна клаузула се уметала у текст формуле непосредно испред *condemnatio*, чинећи њен саставни део и најчешће је гласила: „ако не врати ствар“ (*nisi restituetur* или *neque restituetur*). Класични правници су је понекад тумачили веома широко, сматрајући да је судија био

26 A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia, 1953, стр. 345 (в. *actiones arbitrariae*).

27 W. W. Buckland, *Elementary Principles of the Roman Private Law*, Cambridge, 1912, стр. 359–360; E. Voltera, *нав. дело*, стр. 231–232.

овлашћен да наложи туженоме не само повраћај спорне ствари, већ и реституцију плодова као и надокнаду евентуалне штете. При том су реч *restituere* из ове клаузуле тумачили као *restitutio in integrum* (повраћај у пређашње стање). У групу *actiones (formulae) arbitrariae* спадају првенствено тужбе из стварноправних односа (*actiones in rem*), али су арбитражне (реституторне) клаузуле познавале и неке тужбе за заштиту облигационих односа (*actio de dolo, actio quod metus causa, actio Pauliana, actio redhibitoria, actio quanti minoris*) и наследноправних (*actio Fabiana, actio Calvisiana*).²⁸

4. Посебна врста поравнања је *transactio* (од *transigere* – посредовати, договорити се, изравнати спор), споразумна нагодба којом се две странке договоре да међусобним уступцима реше спорни однос и тиме избегну покретање парнице или наставак већ започете. Такав неформални споразум углавном склапају дужник и поверилац из неког већ постојећег облигационог односа, преузимајући нове међусобне обавезе: трансакциони дужник треба да изврши неку чинидбу да би се, с друге стране, трансакциони поверилац одрекао утужења из претходно постојећег потраживања према њему. Отуда, циљ таквог „поравнања“ (*causa transactionis*) неће наступити уколико трансакциони поверилац ипак подигне тужбу из раније постојећег облигационог односа.²⁹ У том случају трансакциони дужник може захтевати кондикцијом повраћај онога што је дао у циљу да се поверилац одрекне свога права на тужбу из већ постојећег дужничко-поверилачког односа.³⁰

Овај овај споразум може се посматрати и као посебан случај „опроштаја дуга“ (*pactum de non petendo*), пошто се поверилац неформално одриче да ће подићи тужбу из претходног облигационог односа.³¹ С друге стране, дужник се пактом одриче тврдње о постојању свога права. Уколико дужник *ex causa transactionis* изврши одређену чинидбу или је формално обећа, оваква *datio* или *promissio* трансакционог дужника ступа на место задовољења захтева из претходно постојећег дужничко-поверилачког односа. Управо је циљ дужникове престације да се ослободи извршења чинидбе из раније постојеће облигације. Међутим,

28 W. W. Buckland, *Elementary Principles of the Roman Private Law*, стр. 359 и даље; Исти, *A Text-Book of Roman Law: From Augustus to Justinian*, Cambridge, 1963, стр. 659 и даље; H. F. Jolowicz, B. Nicholas, *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, Cambridge, 1972, стр. 231.

29 F. Schwarz, *Die Grundlage der Condictio im Klassischen Römischen Recht*, Münster-Köln, 1952, стр. 257.

30 M. E. Peterlongo, *La transazione nel diritto romano*, Milano, 1936, стр. 22–35; M. A. Fino, *L'origine della transactio. Pluralità di prospettive nella riflessione dei giuristi antoniniani*, Milano, 2004, стр. 55 и тамо нав. лит.

31 F. Schwarz, *нав. дело*, стр. 160.

трансакциони дужник извршава чинидбу не као противчинидбу због одрицања трансакционог повериоца од подизања тужбе (из претходно постојећег односа), већ као накнаду повериоцу који неће добити претходно настало потраживање.³² У случају да трансакциони поверилац (упркос пакту) тужи дужника и овај буде обавезан да изврши чинидбу из ранијег облигационог односа, дужник ће моћи да захтева повраћај оног што је извршио на име пакта.³³

Иако је код Јустинијана овај случај сврстан у *titulus* који говори о исплати недугованог (*De conditione indebiti*), заправо се ради о случају који су класични правници разматрали као *datio ob transactionem*.³⁴ Циљ који исплатилац жели постићи састоји се у ослобађању од претходно установљене обавезе. Будући да овде овај циљ није постигнут, јер је поверилац, противно пакту којим се одрекао од подизања тужбе против дужника, то ипак учинио, дужник ће имати право да захтева повраћај оног што је дао *ob transactionem*. Другим речима, неиспуњење циља огледа се у томе да трансакциони поверилац није испунио оно на шта се неформалним споразумом (поравнањем) обавезао.³⁵

Током класичног периода правна природа оваквих нагодби била је спорна, али се сматра да се њихова утуживост у почетку постизала склапањем две узајамне стипулације, или путем уговорне казне (*stipulatio poenae*) закључене уз основни договор, а касније уз помоћ преторских тужби. У Јустинијановом праву *transactio* улази у круг „безимених контраката“ (*contractus innominati*), заштићених са *actio praescriptis verbis*. Назив потиче отуда што је судија доносио пресуду само на основу наведених чињеница, односно „претходно написаних речи“ (од *praescribere* – напред написати, *verbum* – реч). Ова тужба је имала широки спектар примене јер је омогућавала утуживост бројним неформалним споразумима на основу којих је једна страна испунила своју обавезу а друга није и који до тада нису рађали право на тужбу (*ex nudo pacto actio non nascitur*).³⁶

Овим је учињен велики корак на том дугом историјском путу који је водио од пакта до контракта. Наиме, у римском праву постојало је онолико утуживих обавеза колико и одговарајућих формула. Да би судски поступак уопште могао покренути, странка се морала позвати на конкретни правни основ или чињенично стање, које је одговарало типизираној садржини одређене формуле. Уколико тужилац није мо-

32 F. Scwarz, *нав. дело*, стр. 161.

33 *Ibid.*

34 F. Scwarz, *нав. дело*, стр. 159.

35 *Ibid.*

36 Ž. Bujuklić, *Forum Romanum, Rimska država, pravo, religija i mitovi*, Beograd, 2012, стр. 108–109.

гао спорну ситуацију подвести ни под једну од постојећих формула, није ни стекао право на тужбу. Стога, страна која је ипак извршила своју „обавезу“, не може правно приморати другу страну да испуни дато обећање. Отуда је временом претор увео *actio in factum*, тужбу у којој оштећеној страни дозвољавао да се позове управо на чињеницу испуњења своје престације и налагао другој страни да испуни своју „обавезу“. По узору на њу, настаће касније *actio praescriptis verbis*, чиме практично неограничен број *nuda pacta* постајају заштићени контракти („неименовани“). Овом тужбом је омогућено лицу које је испунило своју обавезу да присили другу страну на испуњење противчинидбе, док се за раскид споразума и повраћај датог, могла користити одговарајућа кондикција (*condictio causa data causa non secuta*).³⁷

Кроз ову еволуцију од пакта до контракта, прошла је и римска *transactio* која је очигледно представљала неку врсту нагодбе о вансудском поравнању, а до ње је могло доћи и уколико је поступак већ био у току. У Дигестама се јасно истиче да се „поравнатим“ или „ликвидираним“ сматра не само оно што је решено судским путем, него и оно што би се постигло без суда: *као предмет нагодбе, односно као окончано морамо сматрати не само оно због чега спор настаје (ишче води се) него и оно што је постигнуто (добијено, сичено) изван спора*.³⁸

Сама нагодба се по свом дејству изједначавала са пресуђеном ствари (*res iudicata*): *поравнање је као судска пресуда*,³⁹ потом: *спорове или њарнице, које су окончане законитим нагодбама, не треба поново доизајти*.⁴⁰ Међутим, само оно поравнање које је постигнуто пред судом има за последицу *ne bis in idem*. Против њега се није могао водити поновни поступак, а у посткласичном праву није била могућа ни жалба. Наведени фрагменти, као и десетак других, налазе се у оквиру посебног титулуса Друге књиге Дигеста, насловљене *De transactionibus*. Већ и та чињеница указује колики је значај Јустинијан придавао овом виду поравнања странака.

У Јустинијановом Кодексу (*Codex Iustinianus*), који је донет пре Дигеста, сакупљене су конституције ранијих царева, у којима се такође говори о поравнању, и то у виду једноставних правних сентени, попут: *нема поравнања ако се ништа не даје, не задржава или не обећава*.⁴¹ Да-

37 R. Zimmermann, *The Law of Obligations*, стр. 532 и даље; Ж. Бујуклић, *Римско приватно право*, Београд, 2013, стр. 399–400.

38 Paulus, D. 50,16,229: *“Transacta finitave” intelligere debemus non solum, quibus controversia fiat, sed etiam quae sine controversia sint possessa*. Преводи у овом раду наведени су према А. Romac, *Minerva, Florilegium sententiarum latinarum*, Zagreb, 1988, стр. 726–727.

39 C.J. 7,51,3: *Transactio est instar rei iudicatae*.

40 C.J. 2,4,16: *Causas vel lites transactionibus legitimis finitas, resuscitari non oportet*.

41 C.J. 2,4,38: *Transactio nullo dato vel retento seu promisso, minime procedit*.

кле, без узајамних уступака нема поравнања и уколико би странке једна другој чиниле одређене услуге, а не уступке у намери да реше спор, онда би се радило о даровању а не поравнању.

Из доступних извора може се закључити да су споразумне нагодбе могле бити и злоупотребљене на штету једне од страна или противне јавном интересу. У својим Сентенцијама Паул каже: „*сјоразумевајти се можемо о оним њишањима о којима је доушћено закључивајти нагодбу; једино из ових односа настаје обавеза из њакџа (...)* Не можемо закључивајти сјоразуме који су сјуројни закону или добрим обичајима (моралу). Пакџи који је унећ (у њравни њосао) сјуројно (цивилном) њраву, царским констџиуцијама или одлукама Сенаџа, нишћав је. О односима њоводом којих џече сјор можемо се дојоварајти и закључивајти њоравнање.“⁴² Овим општим правилима за склапање пактова, па и споразума о поравнању, требало је спречити разне врсте шпекулација, поготово када је спор већ у току (*res litigiosa*). Посебном регулативом желело се спречити откупљивање парница (*redemptio litium*) помоћу „поравнања“ иза кога се крила превара (нпр. откупљивањем спорног износа по знатно нижој цени, или од стране лица које је могло искористити свој друштвени положај на штету дужника и сл.).⁴³

У Дигестама се, у једном Улпијановом фрагменту, истиче да „несавесно поступа онај који тражи више, супротно закљученој погодби.“⁴⁴ Зато се и непоштовање поравнања може подвести под тај принцип, а такво понашање нападати из разлога који се наводе и код уговора, због преваре (*dolus*), принуде (*metus*) и сл. Отуда, уколико после постигнуте нагодбе друга страна ипак подигне тужбу за испуњење примарне обавезе, изневерена страна може подићи одговарајући приговор (нпр. *exceptio doli*). Ако то не учини благовремено, биће обавезна да испуни стару обавезу, јер није дошло до одбацивања тужбеног захтева друге стране (*denegatio actionis*). Ипак, уколико је изневерена страна већ извршила своју трансакциону обавезу, има право да захева да јој се врати оно што је предао, путем *condictio ob transactionem*.⁴⁵

42 Paulus, *Sentent.* 1,1,1–5: *De his rebus pacisci posumus, de quibus transigere licet: et his enim pacti obligatio solummodo nascitur. (...) Nequae contra leges, nequae contra bonos mores pacisci possumus. Pactum contra ius aut constitutiones aut senatus consulta interpositum nihil momenti habet. De rebus litigiosis et convenire et transigere possumus.* Julije Paulo, *Sentencije*, Zagreb, 1989 (превод и коментари А. Ромас), стр. 47.

43 *Ibid.*, стр. 253, нап. 12. У класичним изворима се за споразумне нагодбе странака користе изрази *pacisci*, *pactum* или *transactio* и *transigere*, а никада термин *contractus*. E. Voltera, *Istituzioni di diritto privato romano*, стр. 541, нап. 6.

44 D. 12,6,23,3: *Dolo facit qui contra transactionem expertus ampius petit.*

45 F. Sturm, „*La condictio ob transactionem*“, in: *Studi C. Sanfilippo*, vol. III, Milano, 1983, стр. 627–660.

Из другог Улпијановог текста види се да *transactio* коју закључи законски или тестаментарни наследник не може бити на штету било легатара било робова ослобођених тестаментом (*libertates atque legata... suam habent potestatem*), пошто ово последње располагање, упркос склопљеној „трансакцији“, остаје важеће. Из овога јасно произилази да се *transactio* закључивала и ван сфере облигационих односа.⁴⁶ Зато треба разликовати сам пакт о поравнању од правног односа око чијег испуњења је настао спор, а који може бити најразличитијег порекла: на основу обавеза из контракта и деликта, али и поводом стварног, породичног или наследног права (спор око службености, пекулијума, мираза, легата и сл.).⁴⁷

5. Судаћи по пажњи коју је *Corpus iuris civilis* посветио установи поравнања, очигледно је да она имала посебно место у посткласичном праву. Свакако да не би била толико фаворизирана да у пракси није имала велики значај. Поготово јер је тада већ увелико превaziђен крути формализам и апстрактност старог цивилног права, уступајући место консензуализму. Сагласност воља и договор странака се стављају у први план, па и ранији пактови сада добијају снагу уговорног обавезивања, мада их Римљани никада неће сврстати у посебну врсту контраката.⁴⁸ О значају који је *transactio* имао у посткласичном праву, говори и чињеница да је овај „безимени“ контракт био међу реткима који је у правним текстовима задржао свој специфичан назив – као и трампа (*permutatio*), комисиона продаја (*aestimatum*) или неорочени бесплатни закуп (*precarium*). Учесталост примене поравнања и њен значај несумњиво су утицали да се овај *contractus innominatus* издвоји од огромног броја споразума те врсте и да добије своје посебно име.⁴⁹

У средњем веку ће и *Corpus iuris canonici* третирати *transactio* са посебном пажњом, јер је поравнање очигледно и у канонском праву било значајно. То показује фрагмент који говори о вансудском решавању

46 D. 2,15,1; D. 5,2,29,2. Уп. А. Spina, *Ricerche sulla successione testamentaria nei Responsa di Cervidio Scevola*, Milano, 2012, стр. 135 и даље, спец. 146 нап. 179.

47 А. Romac, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1981, стр. 327.

48 Они су и даље схватани као врста реалних контракта (*re contrahitur obligatio*), а назив *innominati* (грч. *anopimon synalagma*) даће им позновизантијска и средњовековна правна догматика. Ж. Бујуклић, *Forum Romanum*, стр. 627–631.

49 R. Zimmermann, *The Law of Obligations*, стр. 532–537. Ипак, била би претерана тврдња, која се среће у нашој литератури, да се „у римском праву први пут јавља јасно теоријско разграничење поравнања од других сличних установа, уз установљавање теоријског концепта овог института“, као и да је „римско право прво изнедрило генерације правника који су теоријски елаборирали правну праксу“. Л. Карамарковић, *нав. дело*, стр. 23–24. Напротив, доктринарна обрада и систематизација римских правних установа тековина је тек средњовековних правника и потом пандектиста.

спорова: *да би се избејели судски спорови, корисно је применити најодбу или мирење (сйранака); односно спор се може йоверити одлуци једној или више арбийшара.*⁵⁰ Предвиђено је и судско поравнање: *судија йоком йарнице, или у било ком друћом йренућку, уколико види да йосйоји мојућности доброј исхода, нека не йроусти да сйранке йодсйакне или им йомојне да йраже йравично решење сйора заједничким доћвором; нека им сам укаже на йоћодан йућ извршења йе намере, уйућивањем на разумне људе који би им йосредовали.*⁵¹

Кроз миленијумски дуг процес изналажења различитих облика решавања грађанских спорова, у римском праву су се уобличили начини који се не могу увек укалупити у савремене класификације. Са становишта модерног права они се чине хетерогеним, недовољно издиференцираним, јер се у њима тражи заокруженост којој они нису ни тежили. Римски судски поступак, као и решавање спорова мимо редовне процедуре, плод су дуге еволуције и прагматичног изналажења решења која одговарају потребама свакодневног живота. Зато се арбитража, нагодба, вансудско или судско поравнање често међусобно преплићу, и отуда их није увек могуће подвести под истоимене установе модерног доба. Међутим, Римљани су ипак, кроз лепезу различитих могућности компромисног решавања спорова, уобличили установу судског и вансудског поравнања, од којих је *transactio* један од начина којим се то постизало. Од неформалног, незаштитеног споразума (пакта), он је дошао до обавезујућег процесног договора (безименог контракта), који ће постати утужив и имати снагу изречене пресуде (извршног наслова).

Посредством средњовековне рецепције, савремено право ће презети бројне неименоване уговоре (па и *transactio*) чију су садржину утврђивале слободно саме странке. Било је потребно још само да нововековна теорија (природноправна школа) одустане од јединог услова који се захтевао за настанак безимених контраката, *да је једна сйрана своју чинидбу већ извршила*, и да се у савременом праву дође до начела утуживости свих дозвољених споразума.⁵² Било је логично да се начело диспозиције странака код склапања правних послова, пренесе и на

50 CIC, can. 1713: *Ad evitandas iudiciales contentiones transactio seu reconciliatio utiliter adhibetur; aut controversia iudicio unius vel plurium arbitratorum committi potest.*

51 CIC, can. 1446, par. 2: *Iudex in limine litis, et etiam quolibet alio momento, quotiescumque spem boni exitus perspicit, partes hortari et adiuvere ne omittat, ut de aequa controversiae solutione quaerenda, communi consilio curent, viasque ad hoc propositum idoneas ipse indicet, gravibus quoque hominibus ad mediationem adhibitis.* Уп. J. Behrens, *Church Disputes Mediation*, Gracewing Publishing, 2003, стр. 30.

52 R. Zimmermann, *Roman Law, Contemporary Law, European Law*, Oxford, 2004, стр. 107 и даље; T. Wallinga, „The Common History of European Legal Scholarship“, *Erasmus Law Review*, vol. 4, бр. 1/2011, стр. 4–20; Ж. Бујуклић, *Римско йривајно йраво*, Београд, 2013, стр. 400.

овлашћења учесника тог односа када он постане споран, да га решавају споразумно и да сами одреде начин како ће то учинити. То утолико више важи за модерно доба.

Са становишта правних историчара, који појаве сагледавају кроз призму дугих еволутивних процеса, несумњиво се може констатовати да „иновација“ и „традиција“ нису увек противречне категорије, већ да могу бити комплементарне, поготово када треба изнаћи регулативу за вечни проблем решавања међуљудских конфликта.⁵³ Очигледно да је велики цивилизацијски корак одустајање од насиља као „алтернативног“ начина остварења права и препуштање органима јавне власти да ту функцију обављају. Управо зато, када организовано правосуђе заборава *због чега* је настало, па постане окоштало, тромо, скупо и нефункционално, онда је добро да се присети *како је* настало: кодификовањем древног обичајног судовања. Заправо, окретањем ка традицији, долази се до савремених „алтернативних“ начина решавања спорова. Ко у томе жели да види само „иновацију“, показује да не познаје историју настанка правних институција. Све реформе правосуђа, па и ова наша, морају имати на уму да *Iustitia*, богиња завезаних очију, не види где су тренутне метрополе светске моћи (које су и саме пролазне), већ на теразијама објективно одмерава кривицу и правду. Мач у другој руци опомена је онима који јој одмажу у том послу. Задатак романиста је да „европејске“ законодавце на то непрестано подсећају, као и на чињеницу да многи путеви још увек воде ка античком Риму, а не само ка Бриселу.

53 Колики значај правна историографија придаје овој проблематици, показује чињеница да је 2012. године у Франкфурту на Мајни покренут заједнички пројекат Макс Планк института за европску правну историју, Гете Универзитета и Универзитета за примењене науке, на тему: „*Extrajudicial and Judicial Conflict Resolution*“ („*Außergerichtliche und gerichtliche Konfliktlösung*“), са подпројектом „*Alternative conflict arbitration as a challenge in society*“. Темељни концепцијски приступ изложен је у програму рада за израду овог међународног пројекта: „*In an increasingly globalised world, the 21st Century human is constantly searching for his rights and their assertion in the thick undergrowth of international, national and private norms. He can no longer take suitable support in this search from (national) state bodies for granted. How he will be able to access his rights in future has long been the subject of intense discussion in political and legal practice. Concepts of extrajudicial dispute resolution such as mediation, arbitration and settlement have long moved onto the side of official judicial dispute decisions. In some areas, these seem to be able to take over successfully, but in others, official jurisdiction is maintaining its monopoly. However, neither the litigious resolution of legal conflicts nor their solution through consensus lack history or culture. The history of the Western world both inside and outside Europe has just as much rich and relevant experience as the cultures of the Eastern hemisphere. The role of fundamental legal, arts and cultural research is to open the door to this knowledge, to cut through it systematically and to place it at the service of current discussions in social politics regarding regulation, resolution systems or, in short, law and justice. (...) The Research Focus has a wide range of topics. Its individual research projects include such wide-ranging areas as the ancient Near East, Hellenistic Egypt, Europe as a trading location in the Middle Ages and early modern period.*“ Доступно на: <http://www.konfliktloesung.eu/>.

Žika BUJUKLIĆ, PhD

Associate Professor at the Faculty of Law University of Belgrade

EU INTEGRATION OF SERBIA AND ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION (ADR): INNOVATION AND (OR) ANCIENT LEGAL TRADITION

Summary

This paper deals with the legislative regulation in the field of Serbian judiciary in light of its harmonization with the EU legislation. The author states that the forthcoming reform must provide modern judicial system, far more efficient than the existing one, so that citizens can faster, easier and with less cost protect their legal interests. In accomplishing this task, many states have sought out the so-called “alternative” mode of dispute resolution (ADR), and Serbia took these experiences as well. Its various types are already part of the current legislation in Serbia (arbitration, mediation and the like), but in this area a need for improving existing solutions is indicated. In the second part, the author raises the question of whether the doctrine of alternative dispute resolution is innovation of the modern era or it relies on the legal tradition of the past. From the standpoint of legal historians, the author concludes that the various forms of agreement between parties, mutual settlements and arbitration are ancient as the oldest forms of organized human communities. He pays special attention to the experience that we took from the Roman legal tradition and points out the parallels between modern legislation in the field of judiciary and that of antiquity. The author sees them in the following institutions: compromissum, receptum arbitri, pactum de iure iurando, clausula arbitraria, transactio etc. Finally, he concludes that “innovation” and “tradition” are not always contradictory categories, but they can be complementary when we need to find solutions to the eternal problem of resolving human conflicts.

Key words: *EU integration, ADR, mutual settlements, arbitration, mediation, Roman legal tradition, compromissum, receptum arbitri, pactum de iure iurando, clausula arbitraria, transactio.*